

**SOLIQ MAJBURIYATLARINI BAJARISHDA DEKLARATSIYALARNI  
NAZORAT QILISH VA XATOLIKLARNI KAMAYTIRISHNING XORIJ  
TAJRIBASI (IHHT/OECD VA XVJ TAVSIYALARI ASOSIDA)**

*Albekova Barno Adilbekovna*

*Toshkent shahar soliq boshqarmasi*

*Yuridik shaxslarga xizmat ko'rsatish va*

*tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'limi*

*davlat soliq bosh inspektori*

[\*barnoalbekova@gmail.com\*](mailto:barnoalbekova@gmail.com)

*(+9989) 90-354-45-85*

**Annotatsiya:** Mazkur tezisda soliq majburiyatlarini bajarishda deklaratsiyalarni nazorat qilishning ahamiyati, deklaratsiyalarda uchraydigan xatoliklarning kelib chiqish sabablari hamda ularni kamaytirish bo'yicha Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) va Xalqaro valyuta jamg'armasi (XVJ) tavsiyalari tahlil qilingan. Shuningdek, rivojlangan davlatlar tajribasida qo'llanilayotgan risklarni boshqarish tizimi, elektron deklaratsiyalar, avtomatlashtirilgan nazorat mexanizmlari hamda oldindan to'ldirilgan (pre-filled) deklaratsiyalarning afzalliklari yoritilib, ularni O'zbekiston soliq ma'murchiligi tizimiga tatbiq etish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

**Kalit so'zlar:** soliq deklaratsiyasi, soliq majburiyati, soliq ma'murchiligi, OECD, XVJ, TADAT, risklarni boshqarish, elektron deklaratsiya, avtomatlashtirilgan nazorat, raqamlashtirish.

**Kirish:** Bugungi kunda dunyo mamlakatlarida soliq ma'murchiligini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlaridan biri soliq deklaratsiyalarini sifatli nazorat qilish va ulardagi xatoliklarni minimal darajaga tushirish hisoblanadi. Chunki deklaratsiyalarda yo'l qo'yilgan xatolar davlat budjetiga tushumlarning kamayishiga, soliq majburiyatlarining noto'g'ri hisoblanishiga, soliq to'lovchilar bilan soliq organlari o'rtasida nizolarning yuzaga kelishiga hamda ortiqcha

ma'muriy xarajatlarga sabab bo'ladi. Shu bois rivojlangan mamlakatlarda deklaratsiyalarni tekshirishning an'anaviy usullaridan voz kechilib, raqamli texnologiyalar va xavflarni (risklarni) boshqarishga asoslangan zamonaviy tizimlar joriy etilgan.

**Asosiy qism:** OECD tomonidan ishlab chiqilgan tavsiyalarga ko'ra, zamonaviy soliq ma'murchiligining asosiy maqsadi barcha deklaratsiyalarni tekshirish emas, balki yuqori tavakkalchilikka ega deklaratsiyalarni aniqlash va ularga nazorat resurslarini yo'naltirishdan iborat. Buning uchun katta hajmdagi ma'lumotlar (Big Data), sun'iy intellekt elementlari, avtomatlashtirilgan tahlil va elektron axborot almashinuvi imkoniyatlaridan keng foydalaniladi. Natijada halol soliq to'lovchilarga ortiqcha tekshiruvlar kamayadi, nazorat organlari esa o'z resurslarini xavf darajasi yuqori bo'lgan operatsiyalarga yo'naltirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

OECD mamlakatlari tajribasi shuni ko'rsatadiki, deklaratsiyalarni nazorat qilishning eng samarali usullaridan biri risklarni boshqarish tizimi (Compliance Risk Management) hisoblanadi. Ushbu tizimda soliq to'lovchilar ularning moliyaviy faoliyati, oldingi soliq intizomi, deklaratsiyalarda aniqlangan tafovutlar, to'lov intizomi va boshqa mezonlar asosida risk darajalariga ajratiladi. Past riskli soliq to'lovchilarga soddalashtirilgan nazorat qo'llanilsa, yuqori riskli subyektlar chuqur tahlil va kameral yoki sayyor tekshiruvlarga jalb qilinadi. Bu esa nazorat samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Xalqaro valyuta jamg'armasi tomonidan ishlab chiqilgan TADAT (Tax Administration Diagnostic Assessment Tool) metodologiyasida deklaratsiyalar sifati soliq ma'murchiligini baholashning asosiy ko'rsatkichlaridan biri sifatida e'tirof etilgan. Mazkur metodologiyaga ko'ra, samarali soliq ma'murchiligi quyidagi tamoyillarga asoslanishi lozim:

- deklaratsiyalarni o'z vaqtida topshirishni ta'minlash;
- deklaratsiyalarning to'liqligi va ishonchliligini nazorat qilish;
- elektron deklaratsiyalar ulushini oshirish;
- avtomatlashtirilgan mantiqiy va arifmetik tekshiruvlarni joriy etish;

- uchinchi tomon ma'lumotlari bilan avtomatik taqqoslash mexanizmlaridan foydalanish;
- soliq to'lovchilarga elektron maslahat va interaktiv xizmatlarni rivojlantirish.

Rivojlangan davlatlar tajribasida deklaratsiyalardagi xatolarni kamaytirishning eng samarali usullaridan biri oldindan to'ldirilgan deklaratsiyalar (Pre-filled Tax Returns) hisoblanadi. Masalan, Estoniya, Daniya, Finlyandiya va Avstraliya kabi davlatlarda soliq organlari banklar, ish beruvchilar, bojxona, kadastr va boshqa davlat organlaridan olingan ma'lumotlar asosida deklaratsiyani avtomatik shakllantiradi. Soliq to'lovchi esa faqat ma'lumotlarni tasdiqlaydi yoki zarur bo'lsa, qo'shimcha axborot kiritadi. Natijada inson omili tufayli yuzaga keladigan xatolar sezilarli darajada kamayadi.

Shuningdek, OECD mamlakatlarida deklaratsiyalarni tekshirish jarayonida real vaqt rejimidagi ma'lumotlar almashinuvi keng qo'llaniladi. Elektron hisobvara-q-fakturalar, bank operatsiyalari, bojxona ma'lumotlari hamda ish haqi to'g'risidagi axborotlar yagona platformada o'zaro integratsiyalashgan bo'lib, deklaratsiyalarda keltirilgan ma'lumotlar avtomatik ravishda solishtiriladi. Aniqlangan tafovutlar bo'yicha soliq to'lovchiga elektron ogohlantirish yuboriladi va xatolarni tekshiruvsiz turib tuzatish imkoniyati yaratiladi.

Xorijiy tajribada deklaratsiyalardagi xatolarni kamaytirishda soliq to'lovchilarning bilim va ko'nikmalarini oshirishga ham alohida e'tibor qaratiladi. Soliq organlari interaktiv qo'llanmalar, videodarslar, onlayn konsultatsiyalar, virtual yordamchilar va "Call-center" xizmatlari orqali deklaratsiyalarni to'ldirish bo'yicha amaliy yordam ko'rsatadi. Bu esa ixtiyoriy soliq intizomini oshirish bilan birga ma'muriy xarajatlarni ham kamaytiradi.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda soliq ma'murchiligini raqamlashtirish bo'yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Elektron hisob-fakturalar, elektron deklaratsiyalar, onlayn nazorat-kassa texnikalari, "my.soliq.uz" platformasi hamda risklarni boshqarish elementlarining joriy etilishi deklaratsiyalar sifatini oshirishga xizmat qilmoqda. Biroq OECD va XVJ

tavsiyalarini yanada kengroq tatbiq etish orqali deklaratsiyalarni avtomatik tekshirish tizimlarini rivojlantirish, sun'iy intellekt asosidagi tahlil mexanizmlarini kengaytirish, uchinchi tomon ma'lumotlari integratsiyasini kuchaytirish hamda oldindan to'ldirilgan deklaratsiyalar amaliyotini bosqichma-bosqich joriy etish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

**Xulosa:** Xulosa qilib aytganda, OECD va XVJ tavsiyalari zamonaviy soliq ma'murchiligida deklaratsiyalarni nazorat qilishning yangi modelini shakllantirgan bo'lib, unda asosiy e'tibor ommaviy tekshiruvlarga emas, balki xavflarni boshqarish, raqamli texnologiyalar va ma'lumotlar integratsiyasiga qaratiladi. Ushbu yondashuv deklaratsiyalardagi xatolarni kamaytirish, ixtiyoriy soliq intizomini oshirish, nazorat xarajatlarini qisqartirish hamda davlat budjeti daromadlarini barqaror oshirish imkonini beradi. Mazkur ilg'or tajribalarni O'zbekiston soliq ma'murchiligiga moslashtirish deklaratsiyalar sifatini yaxshilash va soliq tizimi samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. OECD. Tax Administration 2024: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies. – Paris: OECD Publishing, 2024. DOI: <https://doi.org/10.1787/2d5fba9c-en>. Sayt:

[https://www.oecd.org/en/publications/tax-administration-2024\\_2d5fba9c-en.html](https://www.oecd.org/en/publications/tax-administration-2024_2d5fba9c-en.html)

2. OECD. Compliance Risk Management: Managing and Improving Tax Compliance. – Paris: OECD Publishing, 2004. Sayt:

<https://www.oecd.org/tax/administration/compliance-risk-management-managing-and-improving-tax-compliance.htm>

3. OECD. The Changing Tax Compliance Environment and the Role of Audit. – Paris: OECD Publishing, 2017. Sayt:

<https://www.oecd.org/tax/administration/the-changing-tax-compliance-environment-and-the-role-of-audit.htm>

4. International Monetary Fund (IMF). Tax Administration: Essential Analytics for Compliance Risk Management. Technical Notes and Manuals No. 2024/001. – Washington, DC: IMF, 2024. DOI: <https://doi.org/10.5089/9798400260063.005>. Sayt: <https://www.imf.org/en/Publications/TNM/Issues/2024/02/22/Tax-Administration-Essential-Analytics-for-Compliance-Risk-Management-541453>
5. TADAT Secretariat. Tax Administration Diagnostic Assessment Tool (TADAT): Performance Assessment Framework. – Washington, DC, 2019. Sayt: <https://www.tadat.org>
6. OECD Forum on Tax Administration. Inventory of Tax Technology Initiatives. – Paris: OECD Publishing, 2024. Sayt: <https://www.oecd.org/tax/forum-on-tax-administration/>
7. OECD. Tax Administration Digitalisation and Digital Transformation Initiatives. – Paris: OECD Publishing, 2023. Sayt: <https://www.oecd.org/tax/administration/>
8. CIAT, IMF, OECD, IOTA. International Survey on Revenue Administration (ISORA). 2024. Sayt: <https://data.rafit.org>
9. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2025.
10. O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi. Soliq ma'murchiligini raqamlashtirish va elektron soliq xizmatlarini rivojlantirish bo'yicha me'yoriy-uslubiy materiallar. – Toshkent, 2024. Sayt: <https://soliq.uz>